

1.09 Objavljen strokovni prispevek na konferenci
1.09 Published Professional Conference Contribution

Lilijana URLEP*

KNJIŽNICA NADŠKOFIJSKEGA ARHIVA MARIBOR Zgodovinski pregled in selitev v letu 2015

Izvleček:

Nadškofijski arhiv Maribor hrani poleg arhivskega gradiva tudi bogato knjižnico, nastalo na osnovi zgodovinske knjižnice lavantinskih škofov v Šentandražu na Koroškem, ki jo je škof Slomšek leta 1859 prenesel v Maribor, in z njo povezane lavantinske bogoslovne knjižnice, ustanovljene leta 1859 v Mariboru. V prispevku avtorica obravnava zgodovino nastanka in razvoja knjižnice, ki jo lahko štejemo za zgodovinsko knjižnico lavantinske škofije, prikaže knjižni fond na čelu z rokopisnimi kodeksi, inkunabulami in starimi tiski in se posveti vprašanju selitve knjižnice v letu 2015. Prispevek prav tako govori o načrtih oz. željah za bodočnost, predvsem o popisu ali katalogizaciji knjižnega fonda.

Ključne besede:

knjižnica Nadškofijskega arhiva Maribor, zgodovinska knjižnica, zgodovina knjižnice, knjižni fond, materialno varstvo

Abstract:

Library of the Archdiocesan Archives Maribor Historic Overview and Relocation in 2015

Besides archives, the Archdiocesan Archives Maribor also holds a large library. The library was created on the basis of a historic library of the Lavantine bishops in Šentandraž in Carinthia, which was relocated to Maribor in 1859 by bishop Slomšek, and the related Lavantine theological library, founded in 1859 in Maribor. In this paper, the author discusses history of the establishment and development of the library, which can be considered as the historic library of the Lavantine Diocese. The author presents the book collection with codices, incunabula, and old printings, and focuses on the issue of relocation of the library in 2015. The paper also discusses future plans or wishes and the creating of a register or categorisation of the book collection.

Key words:

library of the Archdiocesan Archives Maribor, historic library, history of the library, book collection, preservation

1 UVOD

Nadškofijski arhiv Maribor ne hrani samo arhivskega gradiva, ampak tudi knjižnico z bogatim in obsežnim knjižnim fondom, ki bi jo lahko prej kot arhivsko ali specialno knjižnico označili kot zgodovinsko knjižnico lavantinske škofije. Osnovo knjižnega fonda, ki se danes nahaja v arhivu, predstavljajo dela iz zgodovinske knjižnice lavantinskih škofov v Šentandražu na avstrijskem Koroškem, ki jo je škof Slomšek ob selitvi škofijskega sedeža leta 1859 prenesel v Maribor, in dela iz lavantinske bogoslovne knjižnice, nastale leta 1859 v Mariboru. Knjižni fond, ki sicer ni popisan, med drugim vsebuje dragoceni zbirki rokopisnih kodeksov in inkunabul.

* Mag. Lilijana Urlep, arhivistka, Nadškofijski arhiv Maribor, Slomškov trg 20, Maribor, Slovenija, kontakt: lilijana.urlep@nadskofija-maribor.si.

2 ZGODOVINSKI PREGLED

2.1 Knjižnica lavantinskih škofov v Šentandražu

Čeprav lahko staro ali zgodovinsko knjižnico lavantinskih škofov v Šentandražu označimo kot častitljivo ustanovo z dolgo tradicijo, njena zgodovina še ni natančno in podrobno raziskana. S posameznimi vsebinskimi vprašanji in vidiki so se - pogosto pri preučevanju gradiva - ukvarjali Franc Kovačič, Alfonz Gspan in Josip Badalič (1957), Nataša Golob (2012), Lilijana Urlep (2012a, 2012b) itd. Knjižnico je obravnavala tudi Fanika Krajnc Vrečko (1999), ki se je posvetila predvsem zgodovini lavantinske bogoslovne knjižnice oz. njene naslednice Teološke knjižnice Maribor.

Na osnovi dosedanjih spoznanj lahko rečemo, da so zametki zgodovinske knjižnice lavantinskih škofov začeli nastajati v srednjem veku oz. na prehodu iz srednjega v novi vek. Tako je že v srednjem začela nastajati kasnejša zbirka rokopisnih kodeksov, ki so se jim kasneje pridružile še inkunabule ter različni tiski. Takratni lavantinski škofi so skrbeli za nabavo knjižnega gradiva ter bili lastniki in naročniki rokopisnih kodeksov, inkunabul in tiskanih knjig. O povezanosti posameznih škofov s knjižnim gradivom in zametki knjižnice pričajo lastniški vpisi in zabeležke v gradivu ter vpisi v inventarjih, nastalih ob menjavi na škofijskem sedežu. Današnji zbirki kodeksov in inkunabul ne bi bili tako obsežni in vsebinsko raznoliki brez vpliva škofov Erharda Paumgartnerja (1487-1508) in Lenarta I. pl. Peverla (1508-1536), ki sta kot lastnika in naročnika posameznih del poskrbela za pestrost in bogastvo omenjenih zbirk. Čeprav sta škofa pogosto naročala dela, ki sta jih potrebovala pri izvrševanju svojega poslanstva, to je predvsem teološka dela in liturgične knjige, ne moremo prezreti njunih osebnih zanimanj in interesov. Kot naročnika sta pogosto vplivala na zunanji videz in knjižni okras, njun izbor del iz najrazličnejših področij pa razkriva njuna številna vsestranska zanimanja in znanja. Kot bibliofili ali ljubitelji knjig so se izkazali tudi nekateri njuni nasledniki na škofijskem sedežu. Posamezni škofi pa so se izkazali tudi na literarnem področju, kar velja zlasti za humanista Janeza I. Rotta (1468-1828), Jurija III. Stobeja pl. Palmburga (1584-1618) ter v manjši meri za Franca Gašperja pl. Stadiona (1673-1704) in že omenjenega Lenarta I. pl. Peverla (Urlep 2012a, str. 16-21). Žlahtno tradicijo so nadaljevali kasnejši škofi na čelu s Slomškom (1849-1862).

Žal se iz obdobja škofov Paumgartnerja in Peverla niso ohranili sezname ali inventarji, na podlagi katerih bi lahko pridobili natančne informacije o obsegu in vsebini takratnega knjižnega fonda, več podatkov pa je moč najti v arhivskih virih, predvsem inventarjih, iz kasnejših obdobj. Omembe knjig se v arhivskih virih začnejo pojavljati že v virih iz druge polovice 16. stoletja, kar nazorno kaže zapuščinski inventar iz leta 1585 (Inventar škofa Jurija II. Agrikole iz leta 1585, Škofijska pisarna, F 1 - Bistum Lavant, temporalije, šk. 19, Nadškofijski arhiv Maribor), v katerem se omenja *Liberey s teološkimi, pravnimi, filozofskimi in drugimi knjigami*, kar lahko štejeemo za prvo oz. eno prvih omemb knjižnice. Prav tako se knjižnica in knjige omenjajo v inventarjih iz prve polovice 18. stoletja (Inventar škofa Vigila Avgušтина Marije grofa Firmiana iz leta 1753, Škofijska pisarna, F 1 - Bistum Lavant, temporalije, šk. 19, Nadškofijski arhiv Maribor; Predajni inventar lavantinske škofije iz leta 1724, sestavljen ob resignaciji škofa Leopolda Antona Elevationa grofa Firmiana, Zbirka rokopisov, Druge znamenitosti, šk. 1, Nadškofijski arhiv Maribor), katerih sestavljavci so zapisali, da je v knjižnici sicer nekaj starejših del, vendar prevladujejo mlajša. Na podlagi teh zapisov je moč sklepati, da so škofi iz tega obdobja vneto skrbeli za nabavo novih del. V inventarjih ne manjkajo niti omembe prostora in opreme knjižnice. Še več podatkov prinašajo inventarji iz druge polovice 18. stoletja (1765, 1773 in 1777), ki v nasprotju s

predhodnimi inventarji vsebujejo konkretne sezname del v knjižnici. V vseh petih inventarjih je navedenih 205 oz. 206 del. Gre predvsem za rokopisne kodekse, inkunabule in stare tiske, ki jih lahko zasledimo tudi v kasnejših katalogih in ki še danes tvorijo osnovo knjižnega fonda, izpuščena pa so mlajša dela iz 17. in 18. stoletja, kar kaže, da so se zavedali posebne vrednosti starejših del. V seznamih so navedeni avtorji in/ali naslovi del, manjkajo pa ostali podatki, še posebej podatki o tiskanju oz. nastanku. Po pričakovanju prevladujejo teološka, filozofska, homiletična in liturgična dela ter dela cerkvenih očetov.

Na prehodu iz 18. v 19. stoletje se v škofijski palači omenja nova knjižica (Inventar lavantinske škofije iz leta 1801, sestavljen ob [ponovni] resignaciji škofa Vincenta Jožefa kneza Schrattenbacha, Škofijska pisarna, F 1- Bistum Lavant, temporalije, šk. 20, Nadškofijski arhiv Maribor), ki je bila opremljena s lesenimi omarami. Teh ni bilo malo, omenja se 13 dvokrilnih omar in tri manjše omare s ključavnicami.

Posebno vlogo pri razvoju knjižnice in bogatenju ter katalogizaciji knjižnega fonda je v prvi polovici 19. stoletja odigral škof Ignacij Franc Zimmermann (1824-1843). Škof Zimmermann je naredil oz. dal narediti katalog knjig v knjižnici in ob smrti vse svoje knjige, med katerimi je bilo precej angleških in francoskih del, zapustil škofiji. Zimmermannov knjižni katalog, v katerem so zabeleženi tudi kodeksi in inkunabule, sestavljajo štirje veliki folianti z dimenzijami 42 x 29 cm, vsak zvezek ima nekaj več kot 400 strani. Natančni podatki o nastanku kataloga žal niso poznani, vendar lahko domnevamo, da je nastal v obdobju njegovega škofovanja. Vpisi v katalog se niso končali s Zimmermannovo smrtjo, ampak so se nadaljevali še v štiridesetih in petdesetih letih, ko je škofijo prevzel škof Slomšek. Dela v katalogu z natisnjenimi rubrikami (avtor, naslov, datum in kraj izdaje, format, število zvezkov, odlagališče oz. postavitev v knjižnici/signaturo) so vpisana po abecednem vrstnem redu priimka avtorja ali naslova; podatki so večinoma precej točni. S pomočjo kataloga lahko pridobimo številne informacije o obsegu takratnega knjižnega fonda, vsebini del, ureditvi knjižnice itd.

Avtor	Naslov	Leto izdaje	Število zvezkov	Format	Odlagališče
1000	...	1755	2	8	...
1001	...	1756	2	8	...
1002	...	1757	2	8	...
1003	...	1758	2	8	...
1004	...	1759	2	8	...
1005	...	1760	2	8	...
1006	...	1761	2	8	...
1007	...	1762	2	8	...
1008	...	1763	2	8	...
1009	...	1764	2	8	...
1010	...	1765	2	8	...

Slika 1: Stran iz Zimmermannovega kataloga s seznamom Slomškovih del (Pomožne knjige, Nadškofijski arhiv Maribor)

Knjižni fond je okoli leta 1850 štel približno 4000 vsebinsko zelo pestrih in raznolikih del, med katerimi so prevladovala dela z religiozno vsebino (Biblije, biblična literatura, dela cerkvenih očetov itd.); pogosti so naslovi s področja filozofije, zgodovine, prava, predvsem kanonskega, naravoslovja, medicine, jezikoslovja ter literarna dela.

V knjižnici so hranili dela številnih avtorjev na čelu z velikimi teologi in filozofi. Med bolj zanimivimi in/ali morda - za cerkveno knjižnico - manj pričakovanimi imeni lahko omenimo Agripo Kornelija Nettesheima, zdravnika, teologa in alkimista, lorda Byrona, G. Galilea, N. Machiavellia, renesančnega humanista Marsilija Ficcina, Lutrovega sodelavca Filipa Melanchtona, Johna Milтона, Moliera, Thomasa Moora, zdravnika Paracelsusa, M. Robertspierra, filozofa in ekonomista Adama Smitha itd. Zaslediti je tudi dve avtorici, in sicer Elisabeth Helme, angleško novelistko in učiteljico, ter neimenovano avtorico dela *Tales of Truth*, ki se navaja samo kot *Lady*.

Večina del izvira iz srednje- in zahodnoevropskega kulturnega prostora, prevladujejo dela v nemščini, italijanščini, angleščini, latinščini, francoščini itd. V knjižnici niso manjkala niti - sicer bolj redka - dela v slovenskem jeziku, med njimi Slomškova dela, slovenske slovnice in prevodi Svetega pisma. Prav tako je v knjižnici bilo nekaj del, ki so bila bodisi natisnjena v Ljubljani ali pa so bila povezana s slovenskim kulturnim prostorom, kot je bila to Valvazorjeva Slava vojvodine Kranjske iz leta 1689 (originalna izdaja).

Da je bilo jezikoslovje in z njim povezano znanje jezikov precej cenjeno, kaže precejšnje število slovarjev, slovnice in učbenikov, ki pokrivajo naslednje jezike: nemščina, latinščina, italijanščina, angleščina, francoščina, grščina, španščina, orientalski jeziki in slovenščina.

Iz kataloga je razvidno, da so knjige razvrščali po posameznih vsebinskih sklopih oz. skupinah. Teh je bilo načeloma 12, označevali pa so jih z rimskimi številkami:

- I. Biblija, biblična, teološka in homiletična dela;
- II. Moralna teologija, dogmatika, liturgične knjige in katekizmi;
- III. Kanonsko pravo;
- IV. Naravoslovje z medicino, dela klasičnih avtorjev;
- V. Geografija, antična filozofija in logika, kronologija;
- VI. Genealogije, slovarji, leksikoni;
- VII. Zgodovina, predvsem cerkvena, biografije;
- VIII. Zgodovina, predvsem posvetna, biografije;
- IX. Biografije, domoznanstvo;
- X. Politične vede; družboslovje;
- XI. Literarna dela;
- XII. Dramatika, Zbrani spisi.

Znotraj posameznega sklopa oz. numerične delitve je bila vsakemu delu dodeljena zaporedna številka, ki je največkrat odražala čas nastanka gradiva. Rokopise so vodili posebej in jih označevali z veliko črko R. Domnevamo lahko, da

je tej razvrstitvi ustrezala tudi postavitev po omarah. Zanimivo je, da navedenih signatur danes ni zaslediti v nobenem delu.

Katalog je bil sestavljen zelo skrbno, vendar je vseeno prišlo do drobnih napak, predvsem pri navajanju letnic nastanka starejših del. Zanimivo je, da se v katalogu v nasprotju z Lutrovo Biblijo iz leta 1567 me navaja Dalmatinova Biblija, ki naj bi prav tako bila v knjižnici.

2.2 Selitev v Maribor, nastanek bogoslovne in oblikovanje škofijske knjižnice

Leta 1859 je škof Slomšek ob selitvi škofijskega sedeža v Maribor prenesel tudi arhiv in knjižnico na čelu s kodeksi in inkunabulami. Sezname ali viri o selitvi knjižnice danes ne obstajajo, možno pa je, da se niso ohranili.

Žal se originalni knjižni fond iz obdobja pred selitvijo ni ohranil v celoti oz. v izvorni obliki. Na ta problem sta pri popisu inkunabul opozorila Alfonz Gspan in Josip Badalić (1957, str. 34), ki sta na podlagi podatkov iz Zimmermannovega kataloga ugotovila, da manjka vsaj 47 inkunabul, večinoma profane vsebine. Njuna ugotovitev je bila v zadnjih letih večkrat potrjena tudi v arhivu, predvsem pri popisu materialnega stanja leta 2011 (Urlep, 2012b). Podobno kot inkunabule manjkajo tudi nekatera druga dela, predvsem naravoslovna, medicinska, zgodovinska in literarna. Možno je, da so se manjkajoča dela izgubila ali bila odtujena ob selitvi škofijskega sedeža ali pa med drugo svetovno vojno oz. po njej; izključiti ne gre niti kakršne koli tretje možnosti. V arhivu se že nekaj časa zastavlja vprašanje, kaj se je zgodilo z manjkajočimi deli in kje so danes. Do sedaj je bilo ugotovljeno, da sta vsaj dve manjkajoči inkunabuli pri selitvi škofijskega sedeža prišli v Maribor, ena inkunabula pa je bila najdena v würtemberški deželni knjižnici v Stuttgartu (Urlep 2012a, str. 34). Možno je, da se bodo posamezni primerki še našli, vendar je pri tem treba upoštevati tudi to, da je nekdanji enotni knjižni fond danes razdrobljen, posamezna dela hranijo tako v nadškofijskem arhivu kot - verjetno v manjši meri - v mariborski teološki knjižnici. Nadaljnji raziskovalni izzivi se kažejo v tem, da se za obdobje po selitvi niso ohranili knjižni katalogi, primerljivi s Zimmermannovim, in da je v Mariboru prišlo do nastanka in oblikovanja več knjižnic.

Po selitvi knjižnice v Maribor sta bila leta 1860 sestavljena dva kataloga,¹ in sicer - precej nenatančno naslovljen - CATALOGUS Bibliothecae I. MDCCCLX in Catalogus Bibliothecae Episcopalis Lavantinae MDCCCLX, torej katalog lavantinske škofijske knjižnice; v slednjem so vpisani rokopisi in inkunabule. V obeh katalogih se kaže razdelitev knjig na 16 vsebinskih sklopov ali predalov. Dela so označena s signaturo, sestavljeno iz alfabetične oznake omare, numerične oznake vsebinskega sklopa oz. predala ter zaporedne številke znotraj sklopa. V nasprotju z obdobjem pred selitvijo so knjige, ki se navajajo v obeh katalogih, signirane, kar pomaga pri identifikaciji posameznih del in iskanju podatkov o njihovi provenienci. Na podlagi podatkov iz katalogov je moč ugotoviti, katera dela so ob selitvi škofijskega sedeža prispela v Maribor, kar je še zlasti pomembno pri tistih, ki danes veljajo za manjkajoča ali izgubljena. Žal podatki iz 1860 niso popolni, saj je v obeh katalogih vpisanih precej manj del kot v Zimmermannovem katalogu, po drugi strani pa so zajeta tudi dela, ki niso bila del originalnega šentandraškega fonda.

Po selitvi v Maribor je bila hkrati z ustanovitvijo lavantinskega bogoslovnega semenišča ustanovljena tudi knjižnica. Zаметki bogoslovne knjižnice segajo že v čas pred selitvijo, ko je škof Slomšek po letu 1850 iz skupnega bogoslovja v Celovcu

¹ Dela iz obeh katalogov so danes tako v nadškofijskem arhivu kot mariborski teološki knjižnici.

vsako leto v Šentandraž pripeljal zadnji letnik lavantinskih bogoslovcev. Ob tem je zanje začel zbirati knjige, ki so jih potrebovali pri študiju; ob selitvi je njihova zbirka prišla v Maribor. Pregleden prikaz zgodovine in razvoja bogoslovne knjižnice je pripravila Fanika Krajnc Vrečko (1999), ki je opozorila tudi na nekatere vire in znanstveno literaturo. Knjižni fond bogoslovne knjižnice, v katerega je prišlo tudi nekaj del iz šentandraške knjižnice, je po letu 1859 naraščal z zapuščinami posameznih duhovnikov in nakupi (Krajnc Vrečko, 1999, str. 46-60).

Poleg bogoslovne knjižnice, ki je bila nameščena v prostorih nekdanjega jezuitskega kolegija na Glavnem trgu, so po selitvi v Mariboru obstajale še tri druge knjižnice: knjižnica v škofijski palači, v hiši stolnega kapitlja (kapiteljska) in v malem semenišču (prvi dve na Slomškovem trgu in zadnja na današnji Mladinski cesti). Škof Napotnik (1889-1922), ki se zavedel pomena knjižnic, je na tretji škofijski sinodi leta 1903 knjižnico bogoslovnega semenišča razglasil za škofijsko knjižnico, dostopno vsem škofijskim duhovnikom. Bogoslovna knjižnica je tako postala škofijska knjižnica. Napotnik je novi škofijski knjižnici želel priključiti tudi knjižnico v škofijski palači, ker pa združitev zaradi prostorske stiske ni bila mogoča, je duhovnikom dovolil uporabo knjig. Del škofijske knjižnice sta ob tej ureditvi postali tudi obe preostali knjižnici, to je kapiteljska knjižnica in knjižnica malega semenišča (Krajnc Vrečko, 1999, str. 70, 75). Čeprav je bilo na sinodi sklenjeno drugače, v nadaljevanju niso bili sestavljeni ustrezni knjižni katalogi ali pa so se ti tekom časa, kot je bilo npr. v bogoslovni knjižnici, založili ali izgubili, tako da danes ne moremo natančno ugotoviti, kaj so obsegali posamezni knjižni fond. V knjižnici v škofijski palači so verjetno bile knjižnice posameznih škofov, za kodekse in inkunabule pa vemo, da so bile pred drugo svetovno vojno v kapiteljski hiši, kjer je bil nameščen tudi arhiv.

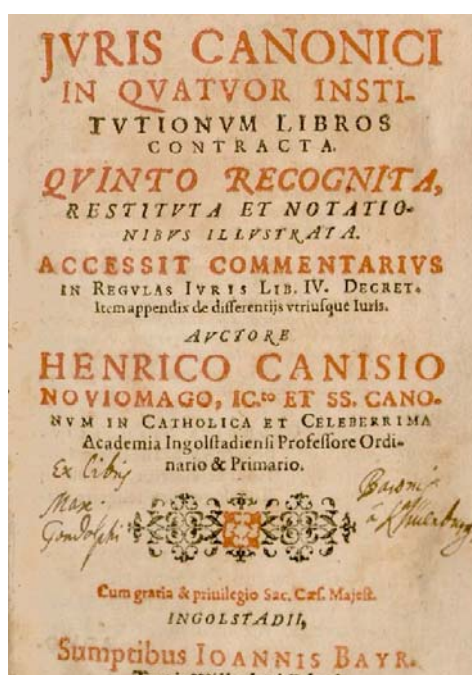
Razmere so se ponovno spremenile v času druge svetovne vojne in po njej. Med vojno so bile uničene knjige iz knjižnice malega semenišča, podobna usoda je deloma doletela tudi bogoslovno knjižnico, ki je bila delno uničena oz. odpeljana (Krajnc Vrečko, 1999, str. 79, 80, 83). K sreči pa ta usoda ni doletela vseh knjižnic. Tako se v popisu slovenskih knjižnic iz leta 1951 med mariborskimi knjižnicami omenja škofijski arhiv oz. knjižnica lavantinske škofije, ki je imela 10.000 zvezkov, 88 inkunabul, rokopisno zbirko, privatne knjižnice lavantinskih škofov itd. (Slovenske knjižnice, 1951, str. 57).

Knjižni fond, ki jedanes v arhivu, se je začel v prostorih na Koroški cesti 1, kjer je bil po letu 1973 tudi arhiv, zbirati po drugi svetovni vojni. Po vojni sta bili na to lokacijo pripeljani zbirki rokopisov in inkunabul, leta 1973 pa še del fonda predvojne bogoslovne knjižnice. Po vojni so ljudje namreč še nekaj časa prinašali na škofijo knjige, ki so jih rešili pred Nemci. Knjige so se nekaj časa hranile na hodniku frančiškanskega samostana, kjer je zanje »skrbel« kanonik Franc Hrastelj, po letu 1973 pa v prostorih arhiva na Koroški. V osemdesetih letih 20. stoletja so v arhivu nekaj časa hranili tudi knjige škofov Stepišnika in Napotnika ter deloma Karlina in Tomažiča, ki so bile pred tem v škofijski palači. Na začetku 90. let so bile nato prenešene v prostore novozgrajene knjižnice na Slomškovem trgu (Krajnc Vrečko, 1999, str. 84-85).

3 KNJIŽNI FOND DANES

Knjižni fond, ki je danes v nadškofijskem arhivu, je nastal na osnovi del iz zgodovinske knjižnice lavantinskih škofov v Šentandražu in z njo povezane lavantinske oz. mariborske bogoslovne knjižnice. Poleg del iz obeh historičnih knjižnic današnji knjižni fond tvorijo tudi dela iz knjižnice magdalenskega samostana v Studenicah ter gradivo iz nekaterih zapuščin in daril. Zelo pomembna in zanimiva je zapuščina leta 2000 umrlega kanonika Alojzija Osterca, ki vsebuje predvsem dela s področja umetnostne zgodovine. Leta 2012 je nadškof Kramberger predal del gradiva iz njegove osebne knjižnice: razna Slomškova dela ter dela, povezana s Slomškom.

Prvotna provenienca posameznih del je zelo različna, kar še zlasti velja za dela iz predvojne bogoslovne knjižnice, ki je rastle z nakupi in zapuščinami. Provenienci gradiva lahko - vsaj deloma - sledimo preko lastniških žigov in drugih lastniških vpisov ter signatur.

Slika 2: Lastniški vpis v knjigi iz leta 1629: vpis se nanaša na Maksimilijana Gandolfa barona Kuenburga, lavantinskega škofa (1654-1665) in salzburškega nadškofa (1668-1687)

V knjižnem fondu posebno mesto zavzemajo rokopisni kodeksi in inkunabule.

Zbirka rokopisnih kodeksov, ki sta jih v osnovi popisala že Kos in Stele, vsebuje 50 rokopisnih kodeksov,² večinoma nastalih v obdobju med 13. in 16. stoletjem. Kodeksi so večinoma dobro ohranjeni ter vsebinsko bogati in raznoliki. Prevladujejo teološka oz. religiozna dela (Biblije, biblična literatura, homiletična dela, liturgične knjige, dela cerkvenih očetov in učiteljev) ter dela s področja kanonskega prava. Zastopane so tudi nekatere druge vede: medicina, filozofija, zgodovina, književnost itd. Jedert Vodopivec, ki se je ukvarjala s preučevanjem srednjeveških vezav, je ugotovila, da ima večina kodeksov ohranjene originalne srednjeveške vezave (1999, str. 121). Posamezni kodeksi so bogato okrašeni, z njimi se je precej ukvarjala Nataša Golob.

² V Kos-Steletovem popisu je zajetih 48 kodeksov.

Zbirka inkunabul oz. prvotiskov, to je najstarejših tiskarskih del [v Evropi], nastalih do leta 1500, šteje 102 deli. V zbirki je tudi najstarejša ohranjena inkunabula na slovenskih tleh, in sicer *Konstitucije papeža Klemena V.* iz leta 1460. Podobno kot pri kodeksih je tudi pri inkunabulah največ del teološke vsebine. Med tiskarskimi officinami prevladujejo zlasti nemške in italijanske. Inkunabule so večinoma popisane v Gspan-Badaličevem katalogu iz leta 1957. Pri sestavljanju popisa, pri katerem sta se zelo pohvalno izrazila o bogastvu zbirke in ohranjenosti posameznih del, sta - kot je bilo rečeno že v predhodnem poglavju - ugotovila, da manjka vsaj 47 del iz nekdanje šentandraške knjižnice (1957, str. 34). Manjkajo predvsem naravoslovna, medicinska, filozofska, pravna in literarna dela.

Znotraj arhiva se inkunabule uvrščajo v zbirko raritet oz. natančneje inkunabul in raritet, ki vključuje še nekatere stare tiske. Kot stare tiske lahko po Bibliotekarskem terminološkem slovarju opredelimo vse tiske, nastale pred uvedbo modernih tiskarskih strojev, tj. od prvotiskov do okrog 1835. Vendar se inkunabule zaradi specifičnih pogojev materialnega varovanja pogosto obravnavajo in hranijo ločeno.

V zbirko raritet se tako poleg inkunabul uvršča še 68 starih tiskov, med katerimi so najbolj pogosto zastopana teološka in literarna dela. Prevladujejo dela iz 16. stoletja, dela iz 17. in 18. stoletja so redka. Posebno mesto zavzemata drugi in tretji zvezek Repertorija obojega prava Giovannia Bertacchia: v vezavi iz 16. stoletja sta se namreč ohranila dva fragmenta karolinškega kodeksa iz druge polovice 9. stoletja.

Zbirka raritet je oblikovana nekoliko nepopolno, saj vanjo niso uvrščena nekatera pomembna in dragocena dela. Med temi so npr. nekatere stare izdaje Biblije na čelu z Dalmatinovo, Valvazorjeva Slava vojvodine Kranjske, slovenske slovnice, Slomškova dela itd.

Celoten knjižni fond šteje okoli 12.000 del. Žal fond - z izjemo rokopisov, raritet in dela svetopisemskih izdaj - ni niti ustrezno popisano oz. katalogizirano niti vključen v sistem vzajemne katalogizacije COBISS. Gradivo je načeloma razvrščeno po posameznih vsebinskih oz. tematskih sklopih, vendar ureditev ni popolnoma dosledna, kar je pri selitvi leta 2015 povzročalo nemalo težav.

V knjižnem fondu so zastopane naslednje tematske skupine:

1. Sveto pismo, eksegeza, konkordance (biblikum);
2. Teologija z moralno teologijo in dogmatiko;
3. Homiletika, oznanjevanje;
4. Pravo, predvsem kanonsko;
5. Glasbeni tiski;
6. Varia;
7. Liturgičen knjige in obredniki;
8. Biblične študije;
9. Teološka literatura in učbeniki;
10. Molitveniki;
11. Literatura;
12. Jezikoslovje;

13. Leksikografija;
14. Splošni učbeniki in priročniki;
15. Filozofija, sociologija;
16. Biografije;
17. Razne umetnost, umetnostna zgodovina;
18. Zemljepis in domoznanstvo;
19. Zemljevidi;
20. Slovenska zgodovina z zgodovino južnih Slovanov in zgodovino dežel Notranje Avstrije;
21. Evropska in svetovna zgodovina;
22. Zgodovinpisje in pomožne zgodovinske vede;
23. Patristika;
24. Cerkevna zgodovina;
25. Slomšek.

Med deli v knjižnem fondu so po pričakovanju zastopana vsa teološko humanistična področja. Največ knjig je verske vsebine, nemalo je tudi zgodovinskih, filozofskih, biografskih, jezikoslovnih, leksikografskih in literarnih del. Med literarnimi deli izstopajo - nemalokrat tudi zbrana - dela antičnih in evropskih klasičnih avtorjev na čelu s Platonom, Aristotelom, Goethejem, Schillerjem, Shakespeareom itd. Na področju zgodovine prevladujejo slovenska zgodovina, zgodovina dežel Notranje Avstrije ter zgodovina habsburških dežel. Med teološkimi deli zavzema posebno mesto bibliikum, ki poleg konkordanc in eksegez vključuje razne izdaje Svetega pisma v različnih jezikih in pisavah. Med vsaj 415 izdajami na čelu z Lutrovo Biblijo so tudi nekateri slovenski prevodi oz. izdaje: Jurij Dalmatin, Jurij Japelj, Matevž Ravnikar, Simon Klančnik, škof Wolf itn.

Med posebne dragocenosti in zanimivosti v knjižnem fondu sodijo razne izdaje Svetega pisma, molitveniki, dela številnih evropskih teologov in filozofov na čelu s Tomažem Akvinskim ter dela številnih evropskih klasikov. Zelo dragocena in privlačna so tudi dela iz zbirke stare patristike in dela iz serije Monumenta Germaniae Historica; žal je oboje nepopolno. Med gradivom ne manjkajo niti številne enciklopedije in leksikoni ter slovarji in slovnice v različnih jezikih. Prav tako se med dragocenosti uvrščajo originalna izdaja Valvazorjeve Slave vojvodine Kranjske iz leta 1689, ki jo lepo dopolnjuje izdaja iz leta 1877, dva izvoda Dalmatinove Biblije, Slomškova dela itd.

Večina del v celotnem knjižnem fondu je - z izjemo rokopisov in inkunabul - izšlo v časovnem razponu od 16. do 20. stoletja. Največ del je iz 19. in začetka 20. stoletja, medtem ko so knjige iz starejših obdobj in druge polovice 20. stoletja nekoliko manj številne. Med novejša dela sodijo predvsem umetnostnozgodovinska dela, zapuščina kanonika Osterca in nekatere sociološke in družbenopolitične študije. Med jeziki prevladuje nemščina, sledijo latinščina, slovenščina, italijanščina, francoščina, angleščina itd.; zaslediti je tudi nekaj drobcev grščine, hebrejščine, arabščine, ruščine ... Največ del je pisanih v latinici, zelo pogosta je gotica; še posebej zanimivi so drobcji hebrejske in arabske pisave.

Gradivo je večinoma dobro ohranjeno, kar velja tudi za rokopise in inkunabule. Največ poškodb se kaže pri delih z mehko vezavo in pri delih, ki so se najpogosteje uporabljala, kar je še posebej opazno pri molitvenikih, Biblijah in liturgičnih knjigah. Pri vseh naštetih prevladujejo predvsem mehanske poškodbe.

V knjižnici je precejšnje število del z ohranjenimi originalnimi ali starimi vezavami (usnjene ali polusnjene vezave), pri katerih prednjačijo zlasti biblije, dela s področja kanonskega prava, patristika in dela iz serije Monumenta Germaniae Historica.

Ker je knjižni fond širši laični in strokovni javnosti premalo poznan in zaradi dejstva, da gradivo ni popisano, praktično nedostopen, v arhivu že nekaj časa obstaja interes oz. - trenutno - bolj želja, da se izvede popis celotnega knjižnega fonda. Popis bi bil v finančnem, tehničnem in organizacijskem smislu zelo zahteven in dolgotrajen projekt, ki bi ga bilo najbolj smiselno izvesti v sodelovanju s sorodnimi ustanovami, kot sta Teološka knjižnica Maribor in mestni arhiv v Šentandražu na Koroškem. Na ta način bi knjižni fond postal bolj poznan in dostopen, kar bi bilo v interesu tudi strokovne javnosti. Pričakovati je, da se bo med popisom našlo še nekaj redkih knjig in novih informacij o usodi knjižnega fonda ter obeh historičnih knjižnic. Morda se bo na ta način rešila tudi zagonetka manjkajočih oz. izgubljenih del.

4 SELITEV KNJIŽNICE V LETU 2015

4.1 Potek selitve

Ob selitvi arhiva leta 2015 je bila na novo lokacijo na Slomškovem trgu (prostori povojnega mariborskega bogoslovja) preseljena tudi knjižnica. Selitev knjižnega fonda je predstavljala velik tehnični in organizacijski izziv, sam proces pa je bil precej dolgotrajen in zahteven.

Priprave na selitev knjižnice so potekale v okviru priprav na selitev arhiva. Priprave so se začele na začetku leta 2015 in se nato stopnjevale od meseca junija naprej. V okviru priprav je bil najprej opravljen pregled gradiva, nato pa je bilo gradivo po potrebi še dodatno tehnično urejeno. Med pripravami je prišlo na dan kar nekaj problemov. Največji problem se je kazal pri pomanjkanju osebja, saj so v arhivu zaposleni samo trije arhivisti. Tako se je lahko knjižnici med pripravami posvečal samo en arhivist, ki je bil hkrati odgovoren še za svoj del arhivskega gradiva. Dodaten problem je predstavljalo dejstvo, da knjižno gradivo ni bilo v celoti popisano in urejeno. Knjige so bile na policah sicer zložene po vsebini oz. tematiki, a so bile mestoma nekoliko pomešane. Kot precej neugodna se je ponekod pokazala tudi postavitve knjig, saj so bile te zaradi pomanjkanja prostora na nekaterih policah zložene v dveh vrstah ali v primeru molitvenikov celo v treh.

Stara knjižnica je bila opremljena s kovinskimi regali. Knjige so bile - z izjemo rokopisov in inkunabul - navpično zložene na policah; dolžina zapolnjenih polic je znašala 280 tekočih metrov. Pred prenosom na novo lokacijo je bilo potrebno knjige s polic zložiti v ustrezne kartonske škatle, te pa opremiti s podatki o vsebinskem sklopu ter zaporedni številki znotraj sklopa. Zaradi velike količine gradiva in nezadostnega števila osebja delo do začetka selitve ni bilo končano, ampak se je nadaljevalo še med selitvijo, ko so na pomoč priskočili uslužbenci z nadškofije in nekateri prostovoljci. Nadalje so bile v času priprav v arhivske škatle zložene raritete ter vse gradivo, ki je kazalo znake večjih poškodb. Rokopisi in inkunabule

so bile že pred tem ustrezno tehnično urejeni in večinoma hranjeni v ognjevarnih omarah.

Selitev arhiva, pri kateri so pomagali prostovoljci in sodelavci z nadškofije, je potekala od 22. oz. 24. avgusta 2015 do začetka meseca oktobra. Pri selitvi se je najbolj zavlekla prav selitev knjižnice. Med samim procesom selitve se je nadaljevalo zlaganje knjig v škatle, ki so bile nato s kombijem prepeljane na novo lokacijo. Pri tem ne gre zanemariti dejstva, da so bili prostori knjižnice na stari lokaciji v drugem nadstropju stavbe brez dvigala, zato je bilo treba škatle po stopnicah odnesti v pritličje, kar je od vseh sodelujočih zahtevalo precej truda in napora. Enako je veljalo tudi za police oz. regale, ki so bili prav tako preneseni na novo lokacijo. Po prenosu na novo lokacijo je bilo potrebno gradivo ponovno zložiti na police, kar pa je zaradi nezadostnega števila ljudi, vključenih v selitev, in arhivistov, ki bi nadzorovali celoten proces, potekalo naknadno. Delo so nato v mesecu oktobru opravili zaposleni in sodelavci z nadškofije. Pri zlaganju knjige na police, katerih višino je bilo potrebno sproti prilagajati, je arhivsko osebje posebno pozornost posvečalo vsebini posameznih knjig in le-te po potrebi prerazporejalo v ustrezne vsebinske sklope. Ureditvev in tudi postavitvev gradiva na policah je ostala enaka: knjige so na policah zložene navpično. Izjema predstavljajo le večji formati, dela z mehкими vezavami ter poškodovano gradivo: vse naštetu je odloženo v vodoravni legi. Opisana postavitvev bo omogočila in olajšala zagotavljanje ustreznega materialnega varovanja in preprečevanje nadaljnjih poškodb. Žal so knjige na nekaterih policah - seveda oz. spet! - zaradi pomankanja prostora zložene v dveh vrstah.

Slika 3: Pogled v novo knjižnico (Foto: G. Škafar)

V oktobru so bili na novo lokacijo preneseni tudi rokopisi, inkunabule in raritete, kar so s pomočjo sodelavcev z nadškofije opravili zaposleni sami, medtem ko je bil za selitev protipožarnih omar izbran zunanji izvajalec. Na novi lokaciji je bilo gradivo po skrbnem preverjanju zloženo nazaj na police oz. v primeru rokopisov in večjega dela inkunabul v ognjevarne omare. Vse omenjeno gradivo je sedaj shranjeno v arhivskih ali posebnih zaščitnih škatlah ter odloženo v vodoravni legi.

4.2 Materialno varovanje in načrti za prihodnost

V nasprotju s staro lokaciji je knjižnici na novi lokaciji namenjen del skladiščnih prostorov v pritličju. Skladiščni prostor, kjer se hrani knjižni fond, je podobno kot ostali skladiščni prostori opremljen s protipožarnimi in protivlumnimi senzorji ter senzorji za izlitje vode; na hodniku pred prostorom so namaščeni gasilni aparati. Električna inštalacija je nova, vodovodnih cevi ni, so pa v prostoru speljane cevi za centralno kurjavo. Oprema je kovinska, okna so zaradi zaščite pred vdorom ultravijoličnih žarkov opremljena z ALU-žaluzijami. Prostor ni klimatiziran.

Slika 4: Knjige na policah (foto: G. Škafar)

Po selitvi se v knjižnici oz. v prostoru, kjer je knjižni fond, vsakodnevno merita in beležita temperatura in vlaga. V mesecih novembru in decembru se je temperatura gibala med 16 in 19 stopinjami, vlaga pa med 36 in 50 procenti; oboje dokaj ustreza priporočenim vrednostim. Najvišja temperatura 19,3°C je bila izmerjena 11. novembra 2015, relativna vlažnost (RV) je na ta dan znašala 52 %. Najnižja temperatura 16,4°C ob 36 % RV je bila izmerjena 16. decembra. Z merjenjem temperature in vlage se bo nadaljevalo tudi v letu 2016, in čeprav je zaenkrat še prezgodaj za reči, se lahko domneva, da se bodo klimatske razmere izkazale za stabilne in ugodne skozi celo leto.

Glede začasne ocene dejavnikov tveganja bi lahko rekli, da knjižno gradivo najbolj ogroža prenatrpanost, kar pa velja samo za »navadne« knjige, ne pa za rokopise, inkunabule in stare tiske. Zaposleni v arhivu bodo dejavnike tveganja spremljali tudi v bodoče in v primeru neustreznih razmer ukrepali.

Za prihodnost se načrtuje, da bodo zaposleni nadaljevali z izvajanjem popisov materialnega stanja posameznih zbirk, kot je bilo to za inkunabule narejeno leta 2011. Prav tako bodo nadaljevali z urejanjem gradiva, predvsem s tehnično ureditvijo. Prav tako se načrtuje, da bo v okviru popisa celotnega knjižnega fonda - če in ko bo do njega prišlo - izveden tudi popis ali vsaj ocena materialnega stanja. Zaposleni v arhivu upajo, da bodo na ta način pripomogli k ohranitvi tega dragocenega delčka slovenske kulturne dediščine.

5 ZAKLJUČEK

Knjižnico, ki jo hrani Nadškofijski arhiv Maribor, lahko opredelimo kot zgodovinsko ali historično knjižnico. Knjižnica ima za sabo že dolgo in pestro zgodovino, ki ji lahko sledimo od Šentandraža na Koroškem do Maribora: zadnji korak se je zgodil leta 2015, ko je bila preseljena na novo lokacijo. Čeprav je zgodovina nastanka knjižnice in razvoja knjižnega fonda v osnovi raziskana, še vedno ostajajo številna odprta vprašanja.

Žal knjižni fond še ni popisan v celoti, zaradi česar je širši laični in strokovni javnosti premalo poznan in praktično nedostopen. V arhivu zato že nekaj časa obstaja interes, da se izvede popis gradiva, ki bi vključeval tudi popis materialnega stanja.

VIRI IN LITERATURA

- Bibliotekarski terminološki slovar (1987-2009). Pridobljeno 18. 1. 2016 s spletne strani <http://www.termania.net/slovarji/bibliotekarski-terminoloski-slovar/4180600/stari-tiski>.
- Golob, N. (2012). *Katalog knjižnega slikarstva v srednjeveških rokopisih in inkunabulah*. V D. Marinič in I. Filipič (Ur.), *Srednjeveške in renesančne knjižne umetnine iz zakladnice Nadškofije Maribor* (str. 38-234), Maribor: Evropski kulturni in tehnološki center Maribor.
- Gspan, A. in Badalič, J. (1957). *Inkunabule v Sloveniji / Incunabula quae in Slovenia asservantur*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Krajnc Vrečko, F. (1999). *Teološka knjižnica Maribor: duhovna vez med preteklostjo in prihodnostjo. 140 let Škofijske teološke knjižnice*. Ljubljana: Družina.
- Kos, M. in Stele, F. (1931). *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji / Codices aetatis mediae manuscripti qui in Slovenia reperiuntur*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.
- Predajni inventar lavantinske škofije iz leta 1724, sestavljen ob resignaciji škofa Leopolda Antona Elevationa grofa Firmiana, Zbirka rokopisov, Druge znamenitosti, šk. 1, Nadškofijski arhiv Maribor.
- *Slovenske knjižnice: pregled ob štiristoletnici slovenske knjige* (1951). Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije.
- Urlep, L. (2012a). *Drobci iz zgodovine „stare“ škofijske knjižnice lavantinskih škofov v Šent Andražu na Koroškem*. V D. Marinič in I. Filipič (Ur.), *Srednjeveške in renesančne knjižne umetnine iz zakladnice Nadškofije Maribor* (str. 11-38). Maribor: Evropski kulturni in tehnološki center Maribor.
- Urlep, L. (2012b). *Inkunabule v Nadškofijskem arhivu Maribor: splošen pregled in materialno varstvo*. V N. Gostenčnik (Ur.), *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: 11. zbornik mednarodne konference, Radenci 28.-30. marec 2012* (str. 367-380). Maribor: Pokrajinski arhiv.
- Vodopivec, J. (2000). *Vezave srednjeveških rokopisov: strukturne prvine in njihov razvoj / Medieval bindings in Slovenia: binding structures on stiff-board manuscripts*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Zapuščinski inventarji lavantinskih škofov iz let 1558, 1753, 1765, 1773, 1777, 1801, Škofijska pisarna, F1 - Bistum Lavant, temporalije, šk. 19. in 20, Nadškofijski arhiv Maribor.
- Zimmermannov katalog in kataloga iz leta 1860, Škofijska pisarna, Pomožne knjige, Nadškofijski arhiv Maribor.

SUMMARY

LIBRARY OF THE ARCHDIOCESAN ARCHIVE MARIBOR HISTORIC OVERVIEW AND RELOCATION IN 2015

The Archdiocesan Archives Maribor does not only keep archives, but also holds an interesting and extensive library. The library was created from a historic library of the Lavantine bishops in Šentandraž in Carinthia, which was relocated in 1859, during repositioning of the Diocese to Maribor by Anton Martin Slomšek, and from a Lavantine or theological library of Maribor that was also founded in 1859.

The historic library of the Lavantine bishops started forming during the transition from the Middle to Modern Ages, mostly because of individual bishops, such as Erhard Paumgartner (1487-1508) and Lenart I. Pewelr (1508–1536). The library initially consisted of codices and incunabula, and later included different types of print. Number of works had slowly been increasing during the 18th and 19th centuries, and by 1840 the library contained about 4,000 works. The so-called Zimmerman catalogue is preserved from that period. It includes the entire inventory of the library.

During relocation of the Diocese in 1859, bishop Slomšek moved the library with codices and incunabula. A theological library was established at the foundation of the Lavantine theological seminary, which also received some works from the library in Šentandraž.

Unfortunately, the original book collection from the period before the relocation, was not preserved entirely or in its original form. Some works, including incunabula, were lost, and the dispersion of the collection that occurred after the relocation, also presents a great challenge in the research.

Works with religious content represent the majority of the current book collection at the Archdiocesan Archive Maribor, along with many historic, philosophical, biographic, linguistic, lexicographic, and literary works. Codices, incunabula or rarities, prayer books, Bibles, works of European theologians and philosophers, literary works, various lexicons, and numerous dictionaries and grammar books are considered as valued or special items. We should also mention two copies of the Dalmatin's Bible, the original edition of the Valvasor's Glory of the Duchy of Carniola from 1689, and works by Slomšek.

As the library catalogue does not exist, it is practically inaccessible to users and researchers. It has been our desire for some time to create an inventory of books, which would also include preservation inventory.

When the archive was relocated in 2015, the library has also been moved. A great portion of the process was done by the employees with the help of many enthusiastic volunteers. The lengthy process of relocation presented a great technical and organizational challenge.

A special emphasis during the relocation was made towards the preservation of the literature, mostly assuring suitable climate or micro-climate conditions in the new premises. This process continues by monitoring and recording climate conditions and planning of potential additional measures.